

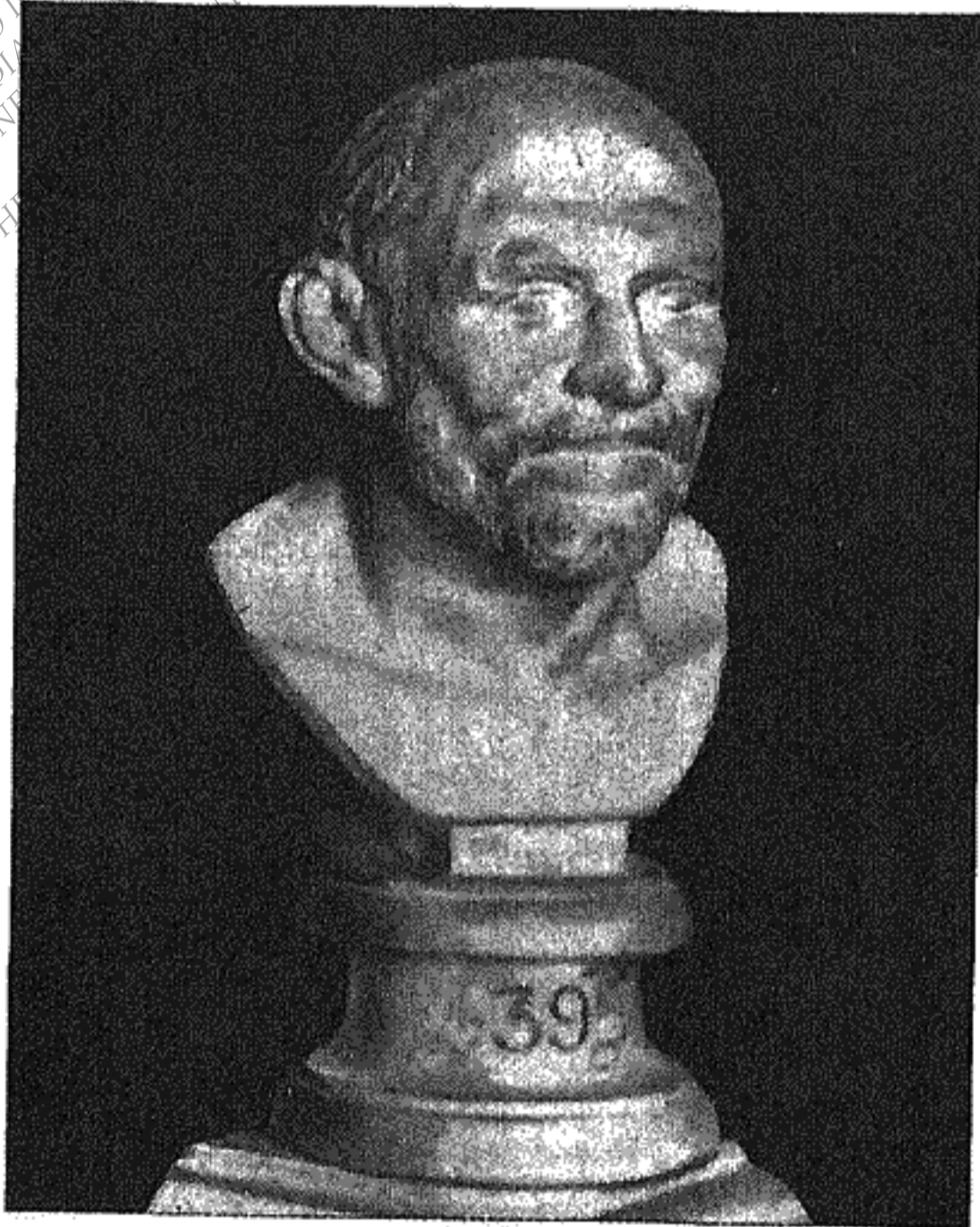
A. O. MAKOWELSKI

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ, ἀπὸ τὰ Ἄβδηρα τῆς Θράκης (περὶ τὰ 460 — 370 π. Χ.), μέγας ἀρχαῖος Ἕλληνας φιλόσοφος (ὕλιστής) καὶ ἀτομικός. Ὁ Β. Ἰ. Λένιν ἐκτιμώντας μέγας τὸν Δημόκριτον ὠνόμασε τὴν ὕλιστικὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν «γραμμὴ Δημόκριτου», ἐναντίον τῆς ὁποίας οἱ ἰδεαλιστὲς διεξάγουσιν περισσότερον ἀπὸ 2000 χρόνια ἕναν χωρὶς ἐπιτυχίαν ἀγῶνα¹. Ὁ Κ. Μάρξ ὠνόμασε τὸν Δημόκριτον «πρῶτο ἐγκυκλοπαιδικὸ μυαλὸ ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας».²

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Δημόκριτου τὰ Ἄβδηρα ἔφθασαν νὰ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ οἰκονομικὴ τους ἀνθισθὴ εὐνόησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Δημόκριτου ἦταν ἡ ἰδεολογία τῶν ἐμποροεπαγγελματικῶν κύκλων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς δουλοκτητικῆς κοινωνίας τοῦ 5ου αἰῶνα π. Χ. Στὸν Δημόκριτον, σὰν ὁπαδὸς τῆς δημοκρατίας τῶν δουλοκτητῶν, ἔδωσαν, γιὰ τίς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν πατρικὴν πόλιν του, τὸν τίτλον τοῦ «πατριώτου». Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὰ Ἄβδηρα ἦσαν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὅταν ἤρθαν δύσκολα χρόνια γιὰ τοὺς Ἀβδηρίτες ἐκάλεσαν τὸν Δημόκριτον εἰς τὴν ἐξουσίαν.

Ὁ Δημόκριτος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Λευκίππου, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀτομικῆς θεωρίας. Χάρη εἰς τὰ πολυάριθμα συγγράμματά του, μὲ θέματα ἀπ' ὅλους τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν τῆς τότε ἐποχῆς, τὰ ὁποῖα διακρίνονταν γιὰ τὸ βάθος καὶ τὴν λαμπρὰ παραστατικὴ μορφή, ὁ Δημόκριτος ἐπιβλήθηκε ὡς ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς ἀρχαίας ἀτομικῆς θεωρίας. Ἡ ἀτομικὴ σχολὴ τῶν Ἀβδηρίων κατέχει περιβλεπτόν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρχαίας Φιλοσοφίας. Ἀφετηρία τοῦ Δημόκριτου ὑπῆρξεν ἡ ὕλιστικὴ θέσις: «Τίποτα δὲν γίνεται ἀπὸ τὸ

1. Βλέπε : Β. Ι. ΛΕΝΙΝ : «Ἀπαντα», 4η ἐκδοσις, τομ. 14ος, σελ. 117 καὶ 339/340. Ρωσ. ἐκδ.

2. Κ. ΜΑΡΞ - ΦΡ. ΕΝΓΚΕΛΣ : «Ἀπαντα», τόμ. 5ος, Βερολίνο 1932, σελ. 121.

τίποτα, καὶ τίποτα δὲν μεταβάλλεται σὲ τίποτα», ἀναγνωρίζοντας τὴν αἰωνιότητα τῆς ὕλης. Τὸ *εἶναι*, εἶναι γι' αὐτὸν ἢ ἀντικειμενικῶς ὑπάρχουσα πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν ἐννοεῖ σὰν μιὰν ἀπόλυτην, στερεὰ καὶ πυκνὴ, ἀδιαπέραστη ὕλικὴ οὐσία. Ἡ ὕλη ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀπείρως πολλὰ μικρά, ἀδιαίρετα σωματίδια — τὰ ἄτομα, χάρις στὴν ἔνωση καὶ στὸν χωρισμὸ τῶν ὁποίων σχηματίζεται ὁλόκληρη ἢ ἀτέλειωτη ποικιλομορφία τῶν πραγμάτων ποὺ ὑπάρχουν καὶ τῶν ἰδιοτήτων τους. Τὰ ἄτομα εἶναι αἰώνια καὶ ἀναλλοίωτα, ἐνῶ ὅλα τὰ πολυπλοκά σώματα ποὺ γεννιῶνται ἀπ' αὐτὰ εἶναι μεταβλητὰ καὶ παροδικά. Τὰ ἄτομα διαφέρουν μεταξύ τους μόνον κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος. Ἡ ἀτέλειωτη ποικιλομορφία τῶν πολυπλόκων πραγμάτων στηρίζεται ἐπάνω στὴν διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει μεταξύ τῶν συνιστούντων αὐτὰ ἀτόμων, ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, τὴν θέσιν καὶ τὸν τρόπο συνδέσεώς των. (Διάταξις τῶν ἀτόμων). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὕλη (τὸ ὄν) ὁ Δημόκριτος παραδεχόταν τὴν αὐθυπόστατη ὑπαρξὴ ἑνὸς κενοῦ χώρου (τὸ μὴ ὄν). Ἀντικειμενικὰ δὲν ὑπάρχει μόνον τὸ ὄν ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ ὄν. Τὸ «ὄν», εἶναι τὸ πλήρες, τὸ «μὴ ὄν» εἶναι τὸ κενό. Ὁ ἀπόλυτος χώρος («τὸ μέγα κενό») εἶναι ἀπεριόριστος. Σ' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει οὔτε ἄνω οὔτε κάτω, οὔτε μέση οὔτε ἄκρη. Ὁ Δημόκριτος θεωροῦσε τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κενοῦ χώρου σὰν μιὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεσιν γιὰ τὴν δυνατότητα τῆς κινήσεως τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν πολυπλόκων σωμάτων.

Σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Δημοκρίτου τὰ ἄτομα κινουῦνται «ἀφ' ἑαυτῶν των» αἰωνίως μέσα στὸν κενὸν χώρο. Ὁ Δημόκριτος πεγελοῦσε ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ὕλισμου, τὴν ἰδεαλιστικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀναξαγόρα, ποὺ ἀναφερόταν σ' ἕνα κοσμικὸ «νοῦ» καὶ σὲ μιὰ πρώτη ὥθησιν τὴν ὁποίαν ἡ ὕλη δέχθηκε ἀπὸ αὐτὸν τὸν «νοῦ» καὶ βεβαίως πὼς ἡ κίνησις τῶν ἀτόμων ἦταν πάντα δική τους καὶ ὅτι αὐτὴ γίνεται ἐπειδὴ στὸ σύμπαν κυριαρχεῖ ἡ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα. Ὁ Δημόκριτος ἀπέδιδε ὅλες τὶς μορφὰς τῆς κινήσεως τῆς ὕλης στὴν μηχανικὴν ἀλλαγὴν τῆς θέσεως τῶν ἀτόμων καὶ εἶχε τὴν ἀντίληψιν ὅτι τὰ πάντα γίνονται μὲ ἀναγκαιότητα. Ἀπέρριπτε τὴν τύχην· ἔλεγε ὅτι αὐτὸ ποὺ οἱ ἄνθρωποι δὲν γνωρίζουν τὴν αἰτία του τ' ὀνομάζουν τύχην γιὰ νὰ σκεπάσουν τὴν ἀγνοιά τους. Στὴν μοιρολατρικὴν ἀντίληψιν περὶ ἀναγκαιότητος, ποὺ εἶχεν ὁ Δημόκριτος, εἶχεν ἐναντιωθεῖ ἤδη ὁ Ἐπίκουρος. Ὁ Δημόκριτος ἐδίδασκεν ὅτι μέσα στὸ σύμπαν ὑπάρχουν ἀναρίθμητοι κόσμοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους κάθε φορὰ ἄλλοι μορφοποιοῦνται καὶ μεγαλώνουν, ἄλλοι φθάνουν στὴν ἀκμὴ τους, ἄλλοι πάλι καταστρέφονται καὶ ἀφανίζονται. Τὴν σύστασιν τῶν κόσμων τὴν ἐξηγοῦσε μὲ τὴν δίνην ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν τῶν ἀτόμων, ἀφοῦ τὰ ἄτομα κινουῦνται

στό «μέγα κενόν» ἄτακτα καὶ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις· ἀπ' τὸ πρωταρχικὸ χάος τῶν ποικίλων ἀτόμων σχηματίζεται ἓνας «κόσμος» — ἓνα τακτοποιημένο σύνολο, ἓν ἁρμονικὸ κοσμικὸ σύστημα. Ὁ κόσμος μας — ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀναρίθμητους κόσμους τοῦ σύμπαντος — ἔχει, κατὰ τὸν Δημόκριτο, τὴν ἱστορία του. Ὅτι ἡ γῆ εἶχε στὴν ἀρχὴ μιὰν ἄλλη μορφή, ὅτι ἦταν πάρα πολὺ μικρὴ καὶ ὅτι ἐκινεῖτο σὰν λεπτὸς κονιορτὸς εἰς τὸν χῶρο καὶ ὅτι γύριζε περὶ τὸν ἄξονά της. Ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ μεγάλωσε μὲ τὴν συρροὴ νέων ἀτόμων, ὅτι ἦταν πυκνότερη καὶ βαρύτερη, ὅτι ἔγινε ἀκίνητη, παίρνοντας θέσιν στὸ κέντρο τοῦ κόσμου. Ὅτι ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες ἦταν στὴν ἀρχὴ ἐπίσης διαφορετικοί. Ὁ Δημόκριτος ἐξέφρασε τὴν ἀποψη ὅτι ὁ Γαλαξίας εἶναι ἓνας μέγας ἀριθμὸς πυκνὰ συγκεντρωμένων μικρῶν ἀστέρων.

Ὁ Δημόκριτος θεωροῦσεν ὡς πηγὴν ζωῆς ἰδιαίτερα, μικρότατα, στρογγυλά, λεῖα ἄτομα τὰ ὁποῖα διέκρινε μεγάλη εὐκινησία. Τὰ ζωντανὰ ὄντα εἶναι προσωρινοί, ἰδιαίτεροι συνδυασμοὶ ἀτόμων διαφορετικοῦ σχήματος. Ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖται ἀπὸ στρογγυλά ἄτομα καὶ ὅτι ἔχει καθ'αυτὸ προσωρινὴ ὑπαρξή. Ὅτι ὅταν πεθαίνει ὁ ἀνθρώπος, τὰ ἄτομα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται ἡ ψυχὴ του διασκορπίζονται. Τὰ ἴδια μικρότατα στρογγυλά ἄτομα ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εὐρίσκονται, κατὰ τὴν γνώμη τοῦ Δημοκρίτου, στὰ ζῶα καὶ στὰ φυτὰ, ἔτσι ποὺ καὶ αὐτὰ εἶναι προικισμένα μὲ συνείδησιν. Γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὶς αἰσθήσεις καὶ τὴν σκέψιν ὁ Δημόκριτος ἀνέπτυξε περαιτέρω τὴν θεωρίαν τοῦ Ἐμπεδοκλέους περὶ τῶν ἀπορροϊῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπ' ὅλα τὰ πολύπλοκα σώματα ξεχωρίζουν ἀδιάκοπα λεπτότατα στρώματα ἀτόμων τὰ ὁποῖα ἐξακολουθοῦν νὰ κινοῦνται μὲ τεράστια ταχύτητα πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Αὐτὰ τὰ ἀντίτυπα («εἰκόνας»), ποὺ φεύγουν διαρκῶς ἀπὸ τὰ πράγματα, φθάνουν στὸν ἀνθρώπινον ὀργανισμό καὶ προκαλοῦν τὴν λειτουργίαν τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν σκέψιν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸν ὁποῖον προκαλοῦν αἰσθήματα ὀπτικά, ἀκουστικά καὶ ἄλλα καὶ ἀκόμη παραστάσεις καὶ σκέψεις. Μὲ τὴν θεωρίαν τῶν ἀπορροϊῶν ἐπίσης ἐξηγοῦσεν ὁ Δημόκριτος τὶς συμπάθειες καὶ ἀντιπάθειες τῶν ἀνθρώπων, τὸν ἔρωτα καὶ τὶς διαφορὰς ἐπιρροὰς ποὺ ἀσκοῦν οἱ ἀνθρώποι ὁ ἓνας πᾶν ἄλλο. Ὁ Δημόκριτος στράφηκε ἐναντίον τοῦ σχετικισμοῦ τοῦ Πρωταγόρα καὶ ὑπεραμυνόταν τῆς ὑπάρξεως μιᾶς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας.

Σύμφωνα μὲ τὸν Δημόκριτο οἱ αἰσθήσεις δίδουν μιὰν σκοτεινὴν, ἀμυδρὴν γνώσιν καὶ ἡ σκέψιν εἶναι ἓνας τελειότερος τρόπος γνώσεως, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἀνθρώπος φθάνει στὴν γνώσιν τοῦ ἀληθινοῦ ὄντος: μικροτάτων σωμάτων, τῶν ἀτόμων, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ γίνουν ἀντιληπτά

μὲ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα. Ἔτσι, ἀφοῦ ὁ Δημόκριτος, θεωρώντας τὸ χρῶμα, τὴν γεύση κλπ. σὰν ὑπαρκτὰ μόνον στὴν «φαντασία τῶν ἀνθρώπων», («στὴν πραγματικότητα [ὑπάρχουν μόνον] ἄτομα καὶ κενό», βεβαιώνει ὁ Γαληνὸς γιὰ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Δημοκρίτου), ἔφτασε σὲ μιὰν ὑποκειμενικὴν ἀσυνέπεια, ποὺ ὑφειλόταν στὸν περιορισμένο χαρακτῆρα τοῦ ὕλισμοῦ του.

Ὁ Δημόκριτος ὑπῆρξεν ὁ συγγραφέας τῆς πρώτης ἀρχαίας ἐλληνικῆς διατριβῆς περὶ Λογικῆς («Κανόνες», σὲ τρία βιβλία). Ἡ Λογικὴ του στρεφόταν ἀπὸ τὴν μιὰ ἐναντίον τοῦ σχετικισμοῦ καὶ τοῦ σκεπτικισμοῦ τῶν σοφιστῶν, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη χτυποῦσε τὴν ἰδεαλιστικὴ μεταφυσικὴ τῶν Ἐλεατῶν καὶ τῶν Πυθαγορείων. Ἡ Λογικὴ του ἀναπτύχθηκε περαιτέρω ἀπὸ τὴν Σχολὴ τοῦ Ἐπικούρου.

Ἡ ὕλιστικὴ φιλοσοφία τοῦ Δημοκρίτου ἢ ὁποῖα ὑπῆρξε μιὰ προσπάθεια νὰ ἐξηγηθοῦν τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως φυσικοεπιστημονικά, συνέτριψε τὴν πίστη γιὰ τὸν ἐπέκεινα κόσμον καὶ γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Τὴν ἐμφάνιση τῆς θρησκείας ὁ Δημόκριτος τὴν ἐξηγοῦσε μὲ τὴν ἀβοηθησία τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου, ποὺ φοβόταν ἐμπρὸς στ' ἀπειλητικὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ ποὺ ἐξ αἰτίας τῆς ἀγνοίας του ἀπέδιδε τὶς αἰτίες τῶν φαινομένων αὐτῶν σὲ θεούς.

Στὴν ἀντίληψή του γιὰ τὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας ὁ Δημόκριτος ὑπῆρξεν ἰδεαλιστής. Φανταζόταν τὴν κοινωνία σὰν μηχανικὸ ἄθροισμα ἀτόμων καὶ σὰν προῖον συμφωνίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Δημόκριτος, τοῦ ὁποίου οἱ ἠθικὲς ἀντιλήψεις ἀντανακλοῦσαν τὸν ἰδιαιτέρου ἀτομικισμό τῶν εὐπόρων στρωμάτων τῆς δουλοκτητικῆς κοινωνίας, θεωροῦσε τὴν προσωπικὴ εὐημερία σὰν τὸν σκοπὸ τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητας. Τὸ ἠθικὸ ἰδανικὸ του εἶναι ὁ ἀπλὸς χαρακτήρας, ἡ ἀπαρασάλευτη ἠρεμία καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ψυχικὴ ἁρμονία. Τὸ προοδευτικὸ, στὴν ἠθικὴ τοῦ Δημοκρίτου, ἦταν ἡ ἀρνητικὴ στάση του ἀπέναντι στὸν θρησκευτικὸ μυστικισμό καὶ στὸν ἀσκητισμό.

Ὁ Δημόκριτος ὑπῆρξεν σοφὸς πολὺπλευρα μορφωμένος καὶ ὁ μέγιστος Ἕλληνας βιολόγος πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη. Ὅπως βεβαιώνουν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὁ Δημόκριτος ἔκανε πολυάριθμες παρατηρήσεις ἐπάνω στὰ ζῶα καὶ ἀσχολεῖτο, ἐπίσης, μὲ τὴν ἀνατομία τῶν πτωμάτων τῶν ζώων. Ἔτσι ἀποδίδεται σ' αὐτὸν ἓνα σύγγραμμα γιὰ τὴν ἀνατομία τοῦ χαμαιλέοντα· στὸ ἔργο «Περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου» περιέχονται, κυρίως, ἀνατομικοφυσιολογικὰ στοιχεῖα. Στὸν Δημόκριτο ἀποδίδεται ἡ διαίρεση τῶν ζώων σὲ «ἄναιμα» (τὰ ὁποῖα σήμερα χαρακτηρίζομεν ὡς ἀσπόνδυλα) καὶ σὲ «αἰμοφόρα» (σπονδυλωτά). Ὁ Δημόκριτος ἔδιδε ἰδιαιτέρη προσοχὴ στὰ φαινόμενα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ

καὶ τῆς ἀναπτύξεως. Ἐπίστευεν ὅτι ἀπὸ τῆ μιᾶ ὑπάρχουν ἀνδρὶκὰ σπέρματα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη γυναικεῖα, τὰ ὁποῖα ἐνώνονται κατὰ τὴν γονιμοποίηση. Σύμφωνα μὲ τὸν Δημόκριτο, τὸ σπέρμα ἔχει τὴν ρίζα τοῦ σὲ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος, τοῦ ὁποῖου εἶναι μιᾶ ἀπεικόνιση. Κατὰ τὸν ἰσχυρισμό του, στὸ ἔμβρυο σχηματίζονται πρῶτα τὰ ἐξωτερικὰ μέρη καὶ ἔπειτα τὰ ἐσωτερικά. Στὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη τῶν παραστάσεων, τὶς ὁποῖες εἶχαν οἱ παλαιότεροι φυσιοδίφες φιλόσοφοι γιὰ τὴν γέννηση καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ζωῆς ἐπάνω στὴν γῆ, ὁ Δημόκριτος ὑπέθετε ὅτι τὰ πρῶτα ζωντανὰ ὄντα ἐμφανίστηκαν σὲ παλαιότερες περιόδους τῆς ἐξελίξεως τῆς γῆς, ὅταν ἡ γῆ ἦταν ὑγρὴ καὶ λασπώδης. Ὅσο ἀποξηραινόταν ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς, τόσο σχηματίζονταν μεμονωμένες ἐστῆς σηπομένης ὑγρότητας στὶς ὁποῖες κατόπιν γεννήθηκαν τὰ ζωντανὰ ὄντα. Ὅτι ἐνῶ τὰ φυτὰ προῆλθαν ἄμεσα ἀπὸ τὴν γῆ καὶ ἀκόμα προέρχονται, τὰ ζῶα εἶχαν σχηματισθεῖ μέσα σὲ φλυκταινώδεις κοιλότητες ὅτι ἐμφανίστηκαν, ἀρχικά, μόνον μεμονωμένα μέρη καὶ ὄργανα, καὶ ὅτι ἀργότερα ἐνώθηκαν μηχανικὰ τὰ μέρη αὐτά, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς θερμότητας, σὲ σώματα. Κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον ἐμφανίστηκαν καὶ οἱ ἄνθρωποι.

Παρ' ὅλη τὴν ἀφέλεια αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων, ἡ σταθερὴ πεποίθηση τοῦ Δημοκρίτου ἦταν ἀξιόλογη, γιατί, σύμφωνα μ' αὐτήν, στὸν ὀργανικὸ κόσμον δὲν γεννιῶνται ὅλα γιὰ ἓναν ὁποιονδήποτε σκοπό, ἀλλὰ δυνάμει «τῆς ἀναγκαιότητας», ἀπὸ φυσικὲς αἰτίες δηλαδή. Στὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη μιᾶς ἀντιλήψεως τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ὁ Δημόκριτος ἐδίδαξεν — εἶχε μιὰν ἀμυδρὰ προαίσθηση τῆς ἐπιλογῆς — ὅτι ἡ σκοπιμὸς δομὴ τῶν ὀργανισμῶν ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιβιώσεως ὀργανικῶν συνδυασμῶν ποὺ εἶχαν ἐπιτύχει στὴν τύχη. Οἱ βιολογικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Δημοκρίτου ἤσκησαν τεραστίαν ἐπίδραση στὴν περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς βιολογίας. Στὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους γιὰ τὴν ζωολογία καὶ τοῦ Θεοφράστου γιὰ τὴν βοτανική, χρησιμοποιήθηκε τὸ πλούσιο ὑλικὸ ποὺ εἶχε μαζέψει ὁ Δημόκριτος. Στὸν τομέα τῆς Ἰατρικῆς ὁ Δημόκριτος εἶχε τὴν μεγαλοφυᾶ προαίσθηση ὅτι ὑπάρχουν μικροὸργανισμοὶ οἱ ὁποῖοι εἰσέρχονται στὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ προκαλοῦν βαρῆς ἀρρώστειες. Στὰ φιλοσοφικά του ἔργα ὁ Δημόκριτος ἀνέπτυξε πρωτότυπες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν καταγωγή τῆς γλώσσας καὶ ἐπεξεργάσθηκε ἓναν ἀριθμὸ ζητημάτων τῆς γραμματικῆς, τῆς αἰσθητικῆς, τῆς ποιητικῆς, τῆς ψυχολογίας, τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας κλπ. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν, ἐπίσης, οἱ μαθηματικὲς ἐργασίαι τοῦ Δημοκρίτου, ὁ ὁποῖος ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ προβλήματα τῆς στερεομετρίας καὶ ἔδωσεν μαθηματικὲς μεθόδους ἔρευνας, τῶν

ὁποίων ἢ περαιτέρω ἀνάπτυξη νὰ ὀδηγήσῃ στὴν κατάστροφη τῆς θεωρίας τῶν ἀπειροελαχίστων μεγεθῶν. Σύμφωνα μὲ τὸν Δημόκριτο κάθε τι ἀποτελεῖται ἀπὸ χωριστὲς μονάδες καὶ κάθε μέγεθος ἀποτελεῖται ἀπὸ πρωταρχικὰ μεγέθη. Μ' αὐτὸ ἀρνιόταν τὴν δυνατότητα τῆς ἐπ' ἀπειρον διαιρέσεως τῆς ὕλης.

Ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος ἀναφέρει 70 γνήσια συγγράμματα τοῦ Δημοκρίτου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὅμως μόνον ἀποσπάσματα ἔφθασαν ὡς ἐμᾶς. Μεγάλῃς φήμῃς ἀπελάμβανε κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ἓνα ἔργο ποὺ προφανῶς τὸ εἶχε γράφει ὁ Λεύκιππος, ἀλλὰ ποὺ ἀργότερα, τὸ ἀπέδωσαν στὸν Δημόκριτο — «Ὁ μέγας διάκοσμος» — εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετίθεντο οἱ βάσεις τῆς ὕλιστικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπραγματεύοντο ζητήματα τῆς κοσμολογίας καὶ τῆς κοσμογονίας. Στὸν «Μικρὸ διάκοσμο» ὁ Δημόκριτος ἔδιδε τὴν θεωρία του γιὰ τὴν φυσικὴ γέννηση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ κόσμου, ἰδιαίτερα τῆς γῆς, γιὰ τὴν γέννηση καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω στὴν γῆ, καί, τέλος, τὴν ἱστορία τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας (τὴν πρωτόγονη κατάσταση τῆς ἀνθρωπότητας, τὴν γένεση καὶ ἐξέλιξη τῆς γλώσσας, τῆς γεωργίας, τῶν ἐπαγγελμάτων, τῶν τεχνῶν, τῶν πολιτικῶν καθεστώτων, τῆς θρησκείας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλοσοφίας).

Στὰ Ἀβδηρα ὑπῆρχεν ἡ Σχολὴ τοῦ Δημοκρίτου (ὁ Μητροδωρος ὁ Χίος κ.ἀ.) ὡς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποῖαν τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς διδασκαλίας του ἀνέλαβεν ἡ Σχολὴ τοῦ Ἐπικούρου. Ἀπὸ τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα παρουσιάσθηκε μιὰ νόθος Δημοκρίτειος φιλολογία (ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Βούλωνα τὸν Μενδαῖον) ἡ ὁποία ἀπέδωσε στὸν Δημόκριτο ὅπως διόλου ξένες σ' αὐτὸν ἰδεαλιστικὲς γνώμες, τσαρλατανισμοὺς καὶ προλήψεις. Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ἀγωνίζονταν οἱ ἰδεαλιστὲς ἐναντίον τοῦ ὕλισμοῦ τοῦ Δημοκρίτου. Ἀκόμη καὶ [κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα ξεσηκώθηκαν μὲ πείσμα οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ ἐμπειριοκριτικισμοῦ καὶ ἄλλοι ἀντιδραστικοὶ φιλόσοφοι κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Δημοκρίτου, στὸν ὁποῖον εἶδαν ἓναν ἐχθρὸν τους. Ὁ Ροῦντολφ Βίλλι, ἓνας μαθητὴς τοῦ Ἀβενάριους, ὅπως λέει ὁ Β. Ἰ. Λένιν «στὰ 1905 πολεμοῦσε σὰν ζωντανὸ ἐχθρὸν τὸν Δημόκριτο, δείχνοντάς μας ὀλοζώντανα τὸν κομματικὸν χαρακτῆρα τῆς φιλοσοφίας»¹. Στὴν ἀστικὴ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας βρῆκε διάδοσιν μιὰ ἀκόμη νόθευση τῆς φιλοσοφίας του· νόθευση ἡ ὁποία μετέβαλε τὸν ὕλισμὸν τοῦ Δημοκρίτου στὸν ἀντίποδά του — τὸν ἰδεαλισμὸν (Vorländer, Kinkel καὶ ἄλλοι). Αὐτὲς οἱ προσπάθειες, νὰ παραστήσουν τὸν Δημόκριτο σὰν ὀπαδὸν τοῦ ἰδεαλισμοῦ

1. Β. Ι. ΛΕΝΙΝ: «Ἀπαντα 4η ἔκδοσις, τόμος 14ος, σελ. 339.

είναι μιὰ ἀπὸ τὶς μορφές τοῦ ἀγῶνα ποὺ διεξάγουν οἱ ἄστοι ἰδεολόγοι ἐναντίον τῆς ὑλιστικῆς γραμμῆς τοῦ Δημοκρίτου. Οἱ μεγαλοφυεῖς ἐκφράσεις τοῦ Β. Ἴ. Λένιν, στὶς ὁποῖες ὁ Δημοκρίτος χαρακτηρίζεται σὰν γενάρχη τοῦ φιλοσοφικοῦ ὑλισμοῦ, ἀποκαλύπτουν ὡς τὸ τέλος τὸ σκόπιμο ψέμμα τῆς ἀστικῆς τάξεως. Οἱ προοδευτικὲς, γιὰ τὴν ἐποχὴ του, φιλοσοφικὲς καὶ φυσικοεπιστημονικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Δημοκρίτου εἶχαν μεγάλη θετικὴ σημασία γιὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τῆς ἀτομικῆς θεωρίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΟΣ

F. G. ALEXANDROW

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘ.
ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (384 — 322 π. Χ.) — μέγας ἀρχαῖος Ἕλληνας φιλόσοφος καὶ ἰδεολόγος τοῦ ἀρχαίου δουλοκτητικοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Ὁ Φρ. Ἐνγκελς τὸν ὀνομάζει «καθολικώτερον ἐγκέφαλο» μεταξὺ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔζησε σὲ μιὰν ἐποχὴ μεγάλων πολιτικῶν ταραχῶν, οἱ ὁποῖες ἐπέφεραν ὄξυνση τῆς ταξικῆς διαμάχης μεταξὺ τῶν δούλων καὶ τῶν δουλοκτητῶν καθὼς καὶ καταστρεπτικούς πολέμους. Εἰς τοὺς πολέμους αὐτοὺς, ὅλα τὰ κράτη σχεδὸν τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀπώλεσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τους καὶ συνενώθησαν κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶχαν κατακτηθεῖ. Ἡ ἀρχὴ τῆς κρίσεως τοῦ δουλοκτητικοῦ καθεστῶτος ὄξυνε τὴν ταξικὴν διαμάχην μεταξὺ τῶν δούλων. Ὁ Ἀριστοτέλης γεννήθηκε στὴν ἑλληνικὴν ἀποικίαν τῆς Θράκης Στάγειρα (γιὰ αὐτὸ καὶ ἐπωνομάσθηκεν Σταγειρίτης). Ὁ πατέρας του ἦταν ὁ προσωπικὸς ἰατρός τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Τὸ 367 πῆγεν εἰς τὰς Ἀθήνας, — τὸ κέντρον τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν — ὅπου καὶ ἔλαβε τὴν φιλοσοφικὴν μόρφωσιν εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀκαδημίαν τοῦ Πλάτωνος, στὴν ὁποίαν ἀνήκεν ἐπὶ 20 χρόνια, ἕως τὸν θάνατον τοῦ ἰδίου τοῦ Πλάτωνος. Τὸ 343, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἔγινε παιδαγωγὸς τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, τοῦ διασήμου μελλοντικοῦ στρατηγοῦ. Τὸ 335 ὁ Ἀριστοτέλης ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου καὶ ἴδρυσεν μιὰ σχολὴν φιλοσόφων, (τὸ Λύκειον, τὸ ὁποῖον διατηρήθη ἐπὶ σειράν αἰώνων γνωστὸν ἐπίσης καὶ ὡς «περιπατητικὴ σχολή»). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου τῆς Μακεδονίας, ὁ Ἀριστοτέλης ἀναγκάσθηκε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς Ἀθήνας, ἐξ αἰτίας τοῦ αὐξανομένου ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος ἐναντίον τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας. Πέθανε ἕναν χρόνον ἀργότερα.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους περιλαμβάνουν ὅλα τὰ πεδία τῆς γνώσεως ἐκείνης τῆς ἐποχῆς: Λογικὴ, Ψυχολογία, Φυσικὴ Ἐπιστήμη, Ἱστορία, Πολιτικὴν, Ἠθικὴν, Αἰσθητικὴν. Ἡ Φιλοσοφία του δὲν ξεχώριζε ἀκόμη ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα πεδία τῆς γνώσεως καὶ ἀποτελοῦσε

μιάν ένιαίαν, αδιαίρετην έπιστήμη, ή όποία ζητοῦσεν νά συνοψίση, σέ γενικέσ γραμμέσ, όλεσ τίσ θεωρητικέσ κατακτήσεισ του άρχαίου έλλη- νικού πνεύματοσ.

Ή κοσμοθεωρία του Άριστοτέλου είναι διαποτισμένη από την προσπάθεια τής συντηρήσεως και τής υπερασπίσεως τής δουλοκτητικής κοινωνίας και του δουλοκτητικού κράτους. Ή θεωρία περί κράτους του Άριστοτέλου αποτελεί μιάν άποτυχοῦσα προσπάθεια δικαιώσεως τής δουλείας και παρθουσιάσεώς της σαν μιάν διαρκή κατάσταση, που έδόθη από την φύση, τής κοινωνίας, και στερεώνοντας έτσι τό δουλοκτητικόν κράτος. Ο άνθρωπος, σύμφωνα με τον Άριστοτέλη, είναι εκ φύσεως πολιτικόν όν («πολιτικό ζώο», κατά την έκφρασή του), και τείνει, ένστικτωδώς, πρòς την «κοινωνική ζωή». Ή περί κράτους θεωρία του Άριστοτέλου συσκοτίζει σκοπίμως τόν εκμεταλλευτικόν ταξικό χαρακτήρα του δουλοκτητικού κράτους κι απέδιδε τά πλεονεκτικά ιδιοτελή συμφέροντα τής κυριάρχου κοινωνικής τάξεως στο «γενικό» καλό. Ο Άριστοτέλης αντιλαμβάνεται την φύση του κράτους στην πολιτική συνάφεια τών ανθρώπων, οι όποιοι «έχουν συνενωθεί για τó γενικό καλό». Το κράτος, κατά την αντίληψή του, δέν δημιουργήθηκε για νά οργανώση την κυριαρχία τών τάξεων, αλλά για νά φέρη «μιάν ευτυχι- σμένην ζωή». Αυτή ή σαφής προσπάθεια, που βλέπουμε στον Άριστο- τέλη, νά καλύπτη τόν ταξικό χαρακτήρα του δουλοκτητικού κράτους, τó όποιον λειτουργεί σαν δυνάστησ τών εργαζομένων, αποτελεί τó κύριο χαρακτηριστικό όλων, επίσης, τών μεταγενεστέρων περί δικαίου και κράτους θεωριών, τίσ όποιεσ έπεξεργάσθηκαν οι ιδεολόγοι τών τάξεων τών εκμεταλλευτών.

Τά συγγράμματα του Άριστοτέλου περιέχουν μιάν ανεπτυγμένη, με έπιμέλειαν έπεξεργασμένην, θεωρία για την δικαίωση τής δουλείας, — θεωρία τής όποίας ή κομματική, ταξική άποψη φαίνεται καθαρά. Ή βαθιά του εκτίμηση πρòς τούσ δυνάστεσ αντιπαρατάσσεται στην αποτί- μηση του πρòς τούσ εργαζομένους. Στόν σκλάβο, σύμφωνα με τον Άρι- στοτέλη προέχει τó κορμί, στόν κύριο ή ψυχή. Άλλά ή ψυχή, κατά την γνώμη του, είναι προορισμένη νά έξουσιάζη τó σώμα, γιατί «ή ψυχή είναι, από την ίδια την φύση της, ή δεσπόζουσα αρχή, τó σώμα, όμως, είναι ύποταγμένο σ' αυτήν» (Άριστοτέλου: «Πολιτικά»). Ο Άριστο- τέλης μελετοῦσε προσεκτικά την πολιτική πείρα, την όποίαν είχαν απο- κτήσει τά κράτη τής αρχαιότητας για νά βρῆ έρεισμα σ' αυτήν πρòς στερέωση του ύφισταμένου καθεστώτοσ. Έπίστευε ότι όλα τά πολιτεύ- ματα μποροῦν ν' αναχθοῦν σέ τρείσ βασικέσ μορφέσ, στίσ: μοναρχική, άριστοκρατική και δημοκρατική. Οι διαφορέσ τους, έχουν τίσ ρίζεσ

τους, όπως νομίζει ὁ Ἀριστοτέλης, στὶς ἀντιθέσεις τῶν συμφερόντων μεταξὺ τῶν «πτωχῶν» καὶ τῶν «πλουσίων». Ἀνάλογα μὲ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ δυὸ ταῦτα στοιχεῖα, ἐπιβάλλεται καὶ ἡ ἀντίστοιχη πολιτειακὴ μορφή. Ὁ πολιτικὸς ἀγῶνας καὶ οἱ κοινωνικὲς ἀναταραχὲς ὀφείλονται, κατὰ τὴν γνώμη τοῦ, στὴν ἀνισότητά τῶν περιουσιακῶν σχέσεων. Ὁ Ἀριστοτέλης διέκρινε τὴν ταξικὴ φύση τοῦ κράτους. Ἀπέριπτε τὴν ἀντιδραστικὴ οὐτοπία τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὴν «ἰδανικὴ πολιτεία», ἣ ὁποία ἐκπροσωποῦσε τὰ συμφέροντα τῆς δουλοκτητικῆς ἀριστοκρατίας καὶ ὄρθωνε τὴν θεωρία τῆς «καλλίστης πολιτείας», στὴν ὁποίαν διατηρεῖτο ἡ ἀνισότητά τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἡ δουλεία. Σκοπὸς τῆς πολιτείας αὐτῆς θὰ ἦταν ἡ προφύλαξη τοῦ ὑφισταμένου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθεστώτος στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ μιὰν ὄξυνση τοῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῶν ἰσχυροποιημένων κοινωνικῶν ἀναταραχῶν. Σὰν ἰδεολόγος τῶν δουλοκτητῶν, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπεξεργάσθη-κεν ὀλόκληρο σύστημα μέτρων, τὸ ὁποῖον συνέστηεν σὰν προληπτικὸ μέσον ἐναντίον τῶν ἐξεγέρσεων τῶν δούλων.

Ὁ Ἀριστοτέλης ταξινομοῦσεν ἰδεαλιστικὰ τὶς πολιτειακὲς μορφές, ξεκινώντας, ἀπὸ ἐσφαλμένες προϋποθέσεις, ἀνάλογα μὲ τὴν χρησιμότητά τους, γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἠθικοῦ «ἰδεώδους». Διακρίνοντας τὶς ἀρετὲς σ' αὐτὲς τῆς διανοίας (διανοητικὲς) καὶ σ' ἐκεῖνες τῆς βουλήσεως (ἠθικὲς), ὁ Ἀριστοτέλης θεωροῦσε, στὴν «Ἠθικὴ» του, σὰν πολῦτιμο κάθε τι τὸ ὁποῖον στερεώνει τὸ ὑφιστάμενον καθεστῶς καὶ σὰν ἀπορριπτέον ὅ,τι τὸ ἐξασθενίζει καὶ τὸ ὑποσκάπτει. Σύμφωνα μὲ τὴν πολιτειακὴν θεωρίαν τοῦ ὁ Ἀριστοτέλης ἀνέπτυξεν, ἐπίσης, καὶ μιὰν ἠθικὴν τοῦ πολίτου. Τὴν κυριώτερη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζώων τὴν ἔβλεπεν, ἰδεαλιστικὰ, στὴν ἠθικὴ ἀγωγή. Σὰν ἰδεολόγος τῶν δουλοκτητῶν δὲν ἔνιωθε παρὰ περιφρόνηση καὶ ἀπαξίωση ἀπέναντι τῶν δούλων· σ' αὐτοὺς καὶ στοὺς δουλοκτητὲς ἀπέδιδε ἐντελῶς διαφορετικὲς ἀρετὲς. Ἡ θεωρία του περὶ «δικαιοσύνης», ἣ ὁποία στεφάνωσε τὴν Ἠθικὴν του, εἰσέρχεται ἄμεσα σὲ μιὰν οἰκονομοπολιτικὴν θεωρίαν, ἣ ὁποία ἀποκαλύπτει ἐντελῶς τὸν ταξικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀριστοτελικῆς Ἠθικῆς. Θεωρώντας δίκαιη τὴν ἰσότητά μόνον γιὰ τοὺς «ἴσους» καὶ τὴν ἀνισότητά δίκαιη γιὰ τοὺς «ἀνίσους», ὁ Ἀριστοτέλης ὑπεστήριζεν ὀλοφάνερα τὴν οἰκονομικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀνισότητα.

Μεταξὺ τῶν στοχαστῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ οἰκονομικὲς ἐρευνες, ὁ Ἀριστοτέλης κατεῖχεν ἐξέχουσα θέσιν. Μὲ τὸν Ἀριστοτέλην ἀρχίζει τὴν ἐκθεσὴν τοῦ Μάρξ, ἣ ὁποία εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς θεωρίας περὶ ἐμπορευμάτων, ἀξίας, χρήματος καὶ τῶν πρώτων μορφῶν τοῦ κεφαλαίου — τοῦ τοκογλυφικοῦ καὶ ἐμπο-

ρικοῦ κεφαλαίου (Βλέπε τὸ «*Ἐπὶ τῆς κριτικῆς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας*» καθὼς καὶ τὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ Ιου τόμου τοῦ «*Κεφαλαίου*»). Στὰ οἰκονομολογικά του συγγράμματα ὁ Ἀριστοτέλης προσέκρουσε πάνω σὲ μερικά φαινόμενα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Βασισμένος πάνω στὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ Μάρξ ὑποδεικνύει ὅτι «ὀρισμένα φαινόμενα: παραγωγή ἐμπορευμάτων, ἐμπόριο, χρήμα, τοκοφόρο κεφάλαιο κλπ. εἶναι κοινὰ καὶ στὶς δυὸ κοινωνίες» (ἀρχαίαν καὶ κεφαλαιοκρατικὴν). Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν πεῖρα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν δημοκρατιῶν καὶ ἰδιαίτερα τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου, πλάι στὴν αὐτάρκη οἰκονομία τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξαπλώνεται, ἐπίσης, καὶ ἡ κυκλοφορία τοῦ ἐμπορεύματος καὶ τοῦ χρήματος, ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει δυὸ εἴδη πλούτου: τὸ σύνολο τῶν χρησίμων ἀγαθῶν καὶ τὴν συσσώρευση τοῦ χρήματος. Μιὰ οἰκονομία ποὺ ἔχει σκοπὸ τῆς τὴν παραγωγή καὶ τὴν αὔξηση τοῦ πρώτου εἴδους τοῦ πλούτου, ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ὀνομάζει *οἰκονομία* (ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς λέξεις «οἶκος» καὶ «νόμος» ἔτσι, σύνθετη λέξη ἢ «οἰκονομία» συναντᾶται γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Ἀριστοτέλη)· τὴν φροντίδα γιὰ τὴν αὔξηση τοῦ χρηματικοῦ πλούτου τὴν ὀνόμασε *χρηματιστική*. Ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξεν ἕνας σοβαρὸς ἀντίπαλος τοῦ χρηματισμοῦ καὶ ἡ θεωρία του γιὰ τὰ δυὸ εἴδη πλούτου στρεφόταν, ἀπὸ πολιτικὴν ἀποψη, κατὰ τῆς Δημοκρατίας τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ὁποίαν ἀπέκρουε γιὰ τὴν τελευταία αὐτὴ ἀπέβλεπε στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ χρήματος.

Ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξεν ὁπαδὸς ἐκείνων τῶν στρωμάτων τῶν δουλοκτητῶν, τὰ ὁποῖα, στὸ μεγαλύτερο μέρος τους, δὲν τὰ εἶχεν ἐλύσει ἀκόμα ἢ κυκλοφορία τοῦ ἐμπορεύματος καὶ τοῦ χρήματος, παρὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν σύμφωνα μὲ τὶς σχέσεις τῆς οἰκονομίας τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν, συναλλαζόμενα μεταξύ των μόνον μὲ τὰ περισσεύματα τῶν προϊόντων τους. Ὁ Ἀριστοτέλης θεωροῦσε τὴν ἀνταλλαγὴν ἐμπορευμάτων ὡς κάτι ἀναπόφευκτο καὶ ἀναγκαῖο, ἀλλὰ καθόλου ὡς κάτι φυσικό. Μεταξὺ τῶν δυὸ δυνατοτήτων τῆς χρησιμοποίησεως ἑνὸς χρησίμου ἀντικειμένου (τῶν σανταλιῶν π.χ.) — σὰν ἀνταλλάξιμον εἶδος καὶ σὰν ἀντικείμενον ἀμέσου καταναλώσεως — ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὴν πρώτην ὡς ἀντίθετη πρὸς τὴν φύση (βλέπε: Ἀριστοτέλους «*Πολιτικά*»).

Μὲ τὴν διάκριση τῶν δυὸ τρόπων στὴν ἀνταλλαγὴν χρησίμων ἀντικειμένων, ὁ Ἀριστοτέλης πλησιάζει περισσότερο στὴν διάκριση τῆς ἀξίας χρήσεως καὶ τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος. Πολύτιμες εἶναι, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Μάρξ, οἱ ἀναλύσεις τοῦ Ἀριστοτέλους τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ τῶν μορφῶν τῆς ἀξίας, εἰς τὶς ὁποῖες τὸ ἕνα ἐμπόρευμα ἐκφράζεται ἀπὸ τὸ ἄλλο καθὼς καὶ τὸ πρόβλημά του ὡς

πρὸς τὸ κοινὸν τὸ ὁποῖο μεταβάλλει σὲ κάτι ὁμοειδὲς τὰ ἀνταλλασσόμενα ἐμπορεύματα. Ἐρευνώντας τις διαφορὲς μορφὲς ἀνταλλαγῆς, ὁ Ἀριστοτέλης θεωροῦσε τὴν μέσῳ τοῦ χρήματος ἀνταλλαγὴν σὰν μιὰ περιπλοκὴ καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς ἀμεσῆς ἀνταλλαγῆς ἐνὸς ἀντικειμένου μὲ ἓνα ἄλλο. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔστρεψεν, ἐπίσης, τὴν προσοχή του στὸ γεγονὸς ὅτι πλάι στὴν μορφή E - X - E (ἐμπόρευμα - χρῆμα - ἐμπόρευμα), κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ χρῆμα, παίζει ρόλο μεσάζοντος, ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ἀκόμα μορφή: X - E - X, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ χρῆμα, ὅπως ἐκφράζεται, δημιουργεῖ νέο χρῆμα καὶ ἔτσι γίνεται πηγὴ ἀπεριόριστου πλουτισμοῦ. Τὴν μορφή X - E - X θεωροῦσε σὰν μιὰ μορφή τῆς κινήσεως τοῦ ἤδη ἀνεπτυγμένου ἐμπορικοῦ καὶ τοκογλυφικοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖο ἀπέρριπτεν ἀποφασιστικά, ἐπειδὴ, σὰν ἰδεολόγος τῶν μεσαίων στρωμάτων τῶν δουλοκτητικῶν τάξεων, ἔβλεπε σ' αὐτὸ τὴν πιὸ κτυπητὴ ἐκφραση τῆς μισητῆς σ' αὐτόν, χρηματιστικῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως βλέπουμε, βρισκόταν ἀκόμα πολὺ μακριὰ ἀπὸ μιὰ ἐπισημονικὴν ἀντίληψη τῆς κυκλοφορίας: θεωροῦσε τὴν ἀνταλλαγὴν κατὰ τρόπον ἰδεαλιστικό, χωρὶς νὰ τὴν συσχετίζει μὲ τὴν λειτουργία τῆς παραγωγῆς.

Οἱ φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὅ,τι κυρίως χαρακτηρίζει τὸν Ἀριστοτέλη εἶναι ἡ διαρκὴς ταλάντευσή του μεταξὺ ὕλισμου καὶ ἰδεαλισμοῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ποὺ ἤρχιζεν ἡ πολιτικὴ παρακμὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἡ ἰδεολογία τῆς δουλοκτητικῆς τάξεως, τῆς ὁποίας ἀπολογητὴς ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστοτέλης, ἔχανε ὄλο καὶ πιὸ πολὺ τὴν συνοχή της καὶ τὴν ἀποφασιστικότητά της. Ἡ τάση πρὸς τὸν ἰδεαλισμὸ καὶ τὸν μυστικισμὸ γινόταν ὀλοένα καὶ πιὸ ἰσχυρή. Ὁ ἀγώνας μεταξὺ ὕλισμου καὶ ἰδεαλισμοῦ δξυνόταν ὄλο καὶ πιὸ πολὺ.

Τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς φύσεως ὁ Ἀριστοτέλης τὴν θεωρεῖ σὰν τὴν πρώτη, αὐτονόητη, ἀναγκαία προϋπόθεση τῆς γνώσεως: σ' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει «καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου», κατὰ τὸν Λένιν. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, «ἀποκαλύπτεται ἀφ' ἑαυτῆς». Στὰ συγγράμματά του ὑπέβαλε σὲ κριτικὴν λεπτομερειακὴν τὶς μυστικιστικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὶς αἰώνιες, ἀναλλοίωτες, ὑπερβατικὲς «ιδέες», οἱ ὁποῖες εἶχαν προηγηθεῖ, δῆθεν, τοῦ πραγματικοῦ κόσμου. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἀνήκει στὶς καλύτερες κατακτήσεις τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἰδέες, ἔννοιες δὲν ὑπάρχουν καθ' αὐτές, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη — ἔχουν «τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα τους» στὴν φύση. Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ φύση, ὁ ὕλικὸς κόσμος

δὲν εἶναι ἀληθινὰ πραγματικὸς παρὰ ἀπλᾶ καὶ μόνον ἡ «σκιά» ἀσωμάτων, ἔξω χρόνου καὶ χώρου, ἰδεῶν, ὃ Ἄριστοτέλης βεβαιώνει, ἀκλόνιτος πάντα, τὴν ἀνεξάρτητη ὑπαρξὴ τῆς φύσεως σὰν τὴν ἀληθινὴν πραγματικότητα καὶ σὰν τὴν πηγὴ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν. «Ἡ κριτικὴ τοῦ Ἄριστοτέλους στὶς «ιδέες» τοῦ Πλάτωνος εἶναι μιὰ κριτικὴ πάνω στὸν ἰδεαλισμὸ σὰν ἰδεαλισμὸν καθόλου», παρατηρεῖ ὁ Λένιν. Ξεπερνᾶ κατὰ πολὺ τὴν κριτικὴ πάνω σὲ μιὰν ὀρισμένην (τὴν πλατωνικὴ) μορφή τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἡ σημασία της εἶναι ἀπεριόριστη: ὑποσκάπτει τὰ θεμέλια κάθε ἰδεαλισμοῦ.

Ἡ Ἄριστοτέλης, ὥστόσο, δὲν ὑπῆρξεν ὑλιστὴς στὴν περιοχὴ τῆς Φιλοσοφίας. Μόλις περάσει ἀπὸ τὴν γενικὴν ἀναγνώριση μιᾶς ἔξω ἀπὸ μᾶς ὑπαρχούσης φύσεως πρὸς τὸν συγκεκριμένον χαρακτηρισμὸ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἐξελικτικῶν νόμων της, ἀναπτύσσει μιὰν ἰδεαλιστικὴν ἀντίληψη.

Ἡ Ἄριστοτέλης δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ εἰδικοῦ. Κατὰ τὴν γνώμη του, κάθε τι ποὺ ὑπάρχει ὑφίσταται μόνο σὰν ξεχωριστό, ἀτομικό, αἰσθητὸ ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες αἰσθήσεις. Ἡ ἐπιστήμη, ὥστόσο, δὲν περιορίζεται στὴν ἔρευνα τῆς ὑπάρξεως τῶν καθ' ἕκαστον πραγμάτων, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἐννοίες ἐκφράζουν τὸ γενικὸ καὶ τὸ ἀναγκαῖο. «Ὁ ἄνθρωπος περιπλέκεται ἀκριβῶς στὴν διαλεκτικὴ τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ εἰδικοῦ, τῆς ἐννοίας καὶ τῆς αἰσθήσεως...», παρατηρεῖ ὁ Λένιν σχετικά. Ξεχωρίζοντας, ὁ Ἄριστοτέλης, τὸ γενικὸ ἀπὸ τὸ καθ' ἕκαστον, τὶς ἐννοίες ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα ἀντικείμενα, λύνει τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον κατὰ τρόπον καὶ χαρακτῆρα ἰδεαλιστικό.

Ἡ ἀντίληψη τοῦ Ἄριστοτέλους γιὰ τὶς κατηγορίες ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν διαρκικὴν ἀποψή του στὴν περιοχὴ τῆς Φιλοσοφίας. Τὶς κατηγορίες τὶς ἀντιλαμβάνεται σὰν τὶς βασικὲς, γενικώτατες μορφὲς καὶ σχέσεις τοῦ εἶναι. Συνολικὰ θέτει δέκα κατηγορίες: οὐσία, ποιότητα, ποσότητα, ἀναλογία, τόπος, χρόνος, θέση, ἔχειν, ἐπενέργεια καὶ πόνος. Σ' αὐτὲς τὶς κατηγορίες μποροῦν ν' ἀναχθοῦν, κατὰ τὸν Ἄριστοτέλη, ὅλες οἱ τυχόν μορφὲς καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ εἶναι καθὼς καὶ ὅλες οἱ φιλοσοφικὲς ἐννοίες ποὺ μποροῦμε νὰ φαντασθοῦμε. Κατὰ συνέπειαν, ὅπως νομίζει ὁ Ἄριστοτέλης, οἱ φιλοσοφικὲς ἐννοίες ἀντλοῦν τὸ περιεχόμενό τους ἀπὸ τὴν ποικιλία τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. Ὅχι σπάνια, ὅμως, ὁ Ἄριστοτέλης πέφτει σὲ μιὰν ἐσφαλμένην ἰδεαλιστικὴν ἀντίληψη τῶν κατηγοριῶν, καθὼς τὶς ἀποσπᾶ ἀπὸ τὰ «εἶδη τοῦ εἶναι» γιὰ νὰ τὶς ἀναγάγει στὰ «εἶδη τῆς μαρτυρίας περὶ τοῦ εἶναι», τὰ ὁποῖα ταυτίζονται, κάποτε, μὲ τὰ μέρη τοῦ λόγου τῆς Γραμματικῆς.